

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Abdurahmonova Laylo Abdurasul qizi

Turan International University talabasi
Ilmiy raxbar: **Nurullayeva Ugulxon Ergashboyevna**

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik-psixologik jihatlar hamda amaliy-uslubiy yo'llari yoritilgan. Unda mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashning zamonaviy ta'lim talablari, innovatsion metodlar, interfaol usullar va o'qituvchining kasbiy mahorati masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

mustaqil fikrlash, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, tanqidiy tafakkur, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik texnologiya.

Аннотация

В данной статье освещаются теоретические основы формирования самостоятельного мышления у учащихся начальных классов, а также педагогико-психологические аспекты и практико-методические пути его развития. Анализируются современные требования образования к воспитанию личности, способной самостоятельно мыслить, инновационные методы обучения, интерактивные формы работы и профессиональное мастерство учителя.

Annotation

This article discusses the theoretical foundations of developing independent thinking in primary school students, as well as the pedagogical and psychological aspects and practical-methodological approaches to its formation. The study analyzes modern educational requirements for nurturing independently thinking individuals, innovative teaching methods, interactive learning techniques, and the professional competence of teachers.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – bilimdon, mustaqil fikrlay oladigan, o'z nuqtayi nazariga ega, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Bu jarayonning muvaffaqiyati, avvalo, ta'limning boshlang'ich bosqichida qo'yilgan poydevorga bog'liq.

Boshlang'ich sinf – bolaning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoni anglashga bo'lgan ilk ilmiy yondashuvlari vujudga keladigan muhim davrdir. Aynan shu bosqichda o'quvchining fikrlash uslubi, muammoga munosabati va bilimga qiziqishi shakllanadi. Agar bu davrda o'quvchi faqat tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida shakllansa, keyingi ta'lim bosqichlarida uning mustaqil fikrlashi sust rivojlanadi.

Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni shakllantirish masalasi bugungi pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Mustaqil fikrlash tushunchasining ilmiy-nazariy asoslari. Mustaqil fikrlash pedagogik va psixologik adabiyotlarda shaxsning bilish faoliyatining eng yuqori ko'rinishi sifatida talqin etiladi. U o'quvchining tashqi ta'sirlarsiz, o'z ichki imkoniyatlari, bilim va tajribasiga tayangan holda xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Ilmiy manbalarda mustaqil fikrlash quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topishi qayd etiladi:

- *bilish ehtiyoji — yangi bilimlarni egallashga bo'lgan ichki qiziqish;*
- *mantiqiy tafakkur — tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish;*
- *ijodiy yondashuv — noodatiy fikrlar ilgari surish;*
- *tanqidiy baholash — o'z va boshqalar fikriga baho bera olish.*

– Boshlang'ich sinfda ushbu komponentlar sodda shaklda namoyon bo'lsa-da, ularni maqsadli rivojlantirish kelgusida mustahkam tafakkur asosini yaratadi.

Boshlang'ich yoshdagi bolalarning fikrlash xususiyatlari. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurining o'ziga xosligi shundaki, ular ko'proq obrazli va konkret fikrlashga moyil bo'ladilar. Ular abstrakt tushunchalarni qabul qilishda qiynaladi, biroq hayotiy misollar, rasmlar, o'yinlar orqali berilgan ma'lumotni tez o'zlashtiradilar.

Mazkur yosh davriga xos xususiyatlar quyidagilardan iborat:

- *e'tiborning barqaror emasligi;*
- *hissiyotga boylik;*
- *taqlid qilishga moyillik;*
- *bahoga va rag'batga sezgirlik.*

Agar o'qituvchi ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda darsni tashkil etsa, o'quvchi faol ishtirokchiga aylanadi. Bu esa mustaqil fikrlashning tabiiy shakllanishiga xizmat qiladi.

Mustaqil fikrlashni shakllantirishda o'qituvchining roli

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi mustaqil fikrlashni rivojlantirishda asosiy boshqaruvchi va yo'naltiruvchi kuch hisoblanadi. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki bilimni faol egallovchi, fikr bildiruvchi va muhokama qiluvchi shaxs sifatida ko'rishi zarur. Shu bois u darsni tashkil etishda o'quvchilarning erkin fikr bildirishiga imkon yaratishi, savol berishga undashi hamda ularning fikrini hurmat bilan qabul qilishi lozim.

O'qituvchi tomonidan beriladigan savollar o'quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, balki mushohada yuritishga, tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Xatolarni esa o'rganish jarayonining tabiiy va zarur qismi sifatida qabul qilish, o'quvchining o'z fikrini bildirishga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda undagi tashabbuskorlikni rivojlantiradi.

Agar o'qituvchi har bir savolga tayyor javob berib qo'ysa, o'quvchi fikrlashga ehtiyoj sezmaydi va faqat qabul qiluvchi rolida qoladi. Aksincha, yo'naltiruvchi, muammoli va ochiq savollar orqali o'quvchini izlanishga undash, uni mustaqil ravishda yechim topishga rag'batlantirish mustaqil tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati va pedagogik mahorati o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi ijodkor, ochiq va yangilikka intiluvchan bo'lsa, o'quvchilar ham mustaqil fikrlashga, savollar berishga va o'z qarashlarini erkin ifoda etishga intiladi. Shu jihatdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi metod va usullar

Boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish mustaqil fikrlashni shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu metodlar o'quvchini dars jarayonining markaziga olib chiqadi, uni faol ishtirokchi, izlovchi va fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlar orqali o'quvchilarda bilimlarni tayyor holda qabul qilish emas, balki ularni mustaqil o'zlashtirish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalari rivojlanadi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Muammoli ta'lim metodi. Bu metodda o'quvchi oldiga muayyan muammo qo'yiladi va uni mustaqil ravishda hal qilishga undaladi. Muammoli vaziyatlar o'quvchini fikrlashga, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga va mantiqiy xulosalar chiqarishga majbur qiladi. Masalan, matnni o'qib, "Qahramon boshqa yo'l tutsa nima bo'lardi?", "Bu vaziyatda sen qanday qaror qabul qilarding?" kabi savollar berilishi o'quvchining tahliliy va ijodiy tafakkurini faollashtiradi.

Aqliy hujum metodi. Aqliy hujum jarayonida o'quvchilarning barcha fikrlari qadrlanadi va baholanmasdan tinglanadi. Bu usul o'quvchilarda o'z fikrini erkin va dadil ifoda etish, boshqalarning fikrini eshitish hamda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Aqliy hujum o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirib, noodatiy va ijodiy g'oyalar ilgari surilishiga imkon yaratadi.

Rol o'ynash va sahnalashtirish metodi. Rolli o'yinlar orqali o'quvchilar voqealarga turli nuqtayi nazardan qarashni o'rganadilar. Bu metod bolalarning empatiya, muloqot madaniyati va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Sahnalashtirish jarayonida o'quvchi o'z rolini anglab, vaziyatni chuqur tahlil qilishga va unga mos ravishda harakat qilishga harakat qiladi.

Kichik guruhlarda ishlash metodi. Guruhli ish jarayonida o'quvchilar o'z fikrini asoslash, boshqalar bilan bahslashish, muhokama qilish va umumiy qarorga kelish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu metod hamkorlikda o'rganish muhitini yaratib, o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Umuman olganda, interfaol va innovatsion metodlardan maqsadli va tizimli foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Darslik va topshiriqlarning mustaqil fikrlashdagi o'rni

Darslikdagi savol va topshiriqlar o'quvchining fikrlash darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida darslik nafaqat bilim manbai, balki o'quvchining tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Agar topshiriqlar faqat tayyor ma'lumotni yod olishga, matnni qayta bayon qilishga qaratilgan bo'lsa, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmaydi.

Shu bois topshiriqlar ochiq javobli, bir nechta yechimga ega, o'quvchining shaxsiy fikrini bildirishini talab qiluvchi hamda ijodiy yondashuvni rag'batlantiruvchi bo'lishi zarur. Bunday topshiriqlar o'quvchini fikrlashga majbur qiladi, uning bilimlarini real hayot bilan bog'lash imkonini yaratadi hamda mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

Shuningdek, topshiriqlarning hayotiy vaziyatlar bilan bog'langanligi o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, "Seningcha, bu voqea hozirgi hayotda qanday namoyon bo'lishi mumkin?", "Agar sen qahramon o'rnida bo'lganingda qanday yo'l tutarding?" kabi savollar o'quvchilarning tahliliy, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, darslikdagi topshiriqlarda taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibatni aniqlashga qaratilgan mashqlarning ko'pligi o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi. Natijada o'quvchi bilimni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni anglaydigan, baholaydigan va amaliyotda qo'llay oladigan faol subyekt sifatida shakllanadi.

Ilmiy-amaliy takliflar va tavsiyalar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish ta'lim jarayonining uzluksiz, tizimli va maqsadli tashkil etilishini talab etadi. Tadqiqot natijalari hamda amaliy kuzatishlar asosida quyidagi ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik tizimni shakllantirish. Har bir fan bo'yicha dars ishlanmalarida mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar majmuasi ishlab chiqilishi, ular darsning barcha bosqichlarida (kirish, mustahkamlash, umumlashtirish) izchil qo'llanishi tavsiya etiladi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

2. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvni uyg'unlashtirish. O'quvchilarning faqat bilim darajasi emas, balki ularning fikrlash jarayoni, muammo yechish qobiliyati va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

3. Muammoli vaziyatlar va hayotiy misollardan keng foydalanish. Dars jarayonida real hayot bilan bog'liq vaziyatlarni modellashtirish, o'quvchilarga tanlash imkoniyatini beruvchi muammoli topshiriqlar taqdim etish mustaqil va tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi.

4. O'quvchilarni fikr bildirishga undovchi psixologik muhit yaratish. Sinfda o'zaro hurmat, ishonch va erkinlikka asoslangan muhitni shakllantirish, har bir o'quvchining fikrini qadrlash mustaqil fikrlashning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Xatoni rivojlanish omili sifatida baholash. O'quvchilarning xatolarini tanqid qilish emas, balki tahlil qilish, sabablarini aniqlash va to'g'ri xulosa chiqarishga yo'naltirish mustaqil fikrlashni qo'llab-quvvatlaydi.

6. Baholash tizimini takomillashtirish. An'anaviy baholash bilan bir qatorda formatif baholash, o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash elementlarini joriy etish o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi hamda fikrlash jarayonini faollashtiradi.

7. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan maxsus seminarlar, treninglar, metodik qo'llanmalar va tajriba almashuv platformalarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

8. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish. Raqamli resurslar, interaktiv taqdimotlar, ta'limiy o'yinlar va elektron platformalar orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va mustaqil izlanishga undash mumkin.

9. Oila va maktab hamkorligini mustahkamlash. Ota-onalarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish, ularga bolada mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar berish o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

10. Darsdan tashqari faoliyatni mazmungan boyitish. To'garaklar, musobaqalar, munozaralar, kichik loyihalar va ijodiy tadbirlar orqali o'quvchilarning erkin fikrlashi va tashabbuskorligini rivojlantirish lozim.

Mazkur ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni ta'lim jarayoniga izchil tatbiq etish boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish murakkab, ammo nihoyatda muhim pedagogik jarayondir. Ushbu jarayon o'qituvchining ijodkorligi, zamonaviy metodlardan foydalanishi hamda o'quvchiga nisbatan individual yondashuvi orqali samarali amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonida o'quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol izlovchi va fikrlovchi subyekt sifatida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida mustaqil fikrlashga asoslangan yondashuvni shakllantirish o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning mantiqiy tafakkuri, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa keyingi ta'lim bosqichlarida o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'qishiga, bilimlarni ongli va puxta egallashiga mustahkam zamin yaratadi.

Mustaqil fikrlay oladigan o'quvchi kelajakda jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan, mas'uliyatli va ongli shaxs bo'lib yetishadi. U o'z fikrini asoslay oladi, muammolarga ijodiy yondashadi va hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Demak, boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyat taraqqiyoti uchun intellektual salohiyatga ega bo'lgan barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim omili hisoblanadi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. **Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A.** Pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. **Saidahmedov N.** Pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2016.
3. **Ishmuhamedov R., Yuldashev J.** Innovatsion ta'lim texnologiyalari. — Toshkent, 2019.
4. **G'oziyev E.** Tafakkur psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2015.
5. **Qodirova F., Qodirov B.** Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. — Toshkent: Sharq, 2020.
6. **Sharipov Sh.** Boshlang'ich sinflarda ta'lim samaradorligini oshirish metodikasi. — Toshkent, 2021.
7. **Rahmatullayeva N.** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodlari. — Toshkent, 2022.
8. **Xolmatova M.** Interfaol metodlar va ularning ta'limdagi o'rni. — Toshkent: Fan, 2020.
9. www.ziyonet.uz (<http://www.ziyonet.uz/>)
10. www.edu.uz (<http://www.edu.uz/>)